

ЧЕРНІГІВСЬКЕ КОЛО СИМОНА ПЕТЛЮРИ

В історії нашого Отчого краю було чимало мужніх, самовідданих борців за національну державність, самостійність України. Та поміж ними вирізняється, висувається на провідне місце постать Симона Петлюри (10.5.1879 — 25.5.1926). Він був, як зазначив академік Федір Корш, «з породи вождів, людина з того тіста, що колись у старовину закладали династії, а в наш час стають національними героями»¹.

Симон Петлюра, а також Мазепа і нині залишаються для комуністичних ідеологів найненависнішими діячами. Скільки бруду, помиїв було видито ними на нього — «ворога більшовизму» (за їх термінологією), уродженця Полтави, вихідця з сім'ї дрібних міщан козацького походження.

З часу, коли мрії Симона Петлюри про державність України почали збуватися, видрукувано чимало журнальних і газетних статей, навіть монографій. До читачів донесені основні віхи його життя-боротьби, окреслено політичний портрет. Стало можливим у певній мірі побачити його чернігівське коло — коло знайомств, співпраці з вихідцями з цього краю; коло духовних поривань і публіцистичних відгуків про чернігівців.

Ще навчаючись у Полтавській духовній семінарії (1895 — 1901 рр.), Симон Петлюра увійшов до таємного молодіжного гуртка, за що й був виключений з навчального закладу. Невдовзі став членом революційної української партії (РУП) — тієї партії, яку на зламі XIX і XX століть (а точніше 11 лютого 1900 р.) заснували на т. зв. «Раді чотирьох» Д. Антонович, Б. Каміньський, Л. Матієвич та М. Русов. Дехто з дослідників до цієї четвірки активістів Харківської студентської громади додає ще ім'я П. Андрієвського². Програма РУП була викладена юристом, публіцистом і політично-суспільним діячем Миколою Міхновським (1873 — 1924), уродженцем с. Турківки Прилуцького повіту в промові 19 лютого 1900 року на Шевченківських святах. Того ж року вона була видрукувана брошурою під заголовком «Самостійна Україна» у Львові. Уродженець Чернігівщини, за яким закріпилася назва «Батько націоналізму», так визначав мету новостворюваної партії — «повернення нам прав, визначених Переяславською конституцією 1654 року з розширенням її впливу на цілу територію українського народу в Росії»³.

Не без підстав стверджується, що саме «в той період психологічного перелому школився Петлюра на майбутнього провідника в рядах підпільних партій, виконуючи різні організаційні і редакторські обов'язки»⁴. Він прихилився до тих думок і цілей, які були викладені в програмі РУП: «Ми визначаємо, що наш нарід перебуває у становищі зрабованої нації. Держава наших предків злучилася з московською державою як рівний з рівним і як вільний з вільним... Московські царі не виповнили своїх зобов'язань і поводяться з нами так, наче Переяславської угоди ніколи не було. Над нами висить чорний стяг, а на йому написано: смерть політична, смерть національна, смерть культурна для української нації... Нова українська інтелігенція стає до боротьби кривавої і безпощадної. Вона випишує на своєму прапорі: Одна, єдина, нероздільна, вільна самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ! Нас 30 млн. Нам належить будучина»⁵.

Без вагань Симон Петлюра обрав той шлях, який окреслив у промові «Самостійна Україна» Микола Міхновський. І на шляху цієї боротьби виріс до провідника, справжнього народного лідера. «О цілу голову переріз він, — засвідчував Дм. Донцов, — своїх співпрацівників... фанатично був прив'язаний тільки до справи»⁸.

В ідейних позиціях і діях Миколи Міхновського та його однодумця по партії в той відтинок часу Симона Петлюри ми помічаємо ідентичні підходи до справи. Коли гасло «За самостійну Україну» обмежило організацію тільки боротьбою за соціально-економічне поліпшення життя українців і домаганнями автономії для України, то Міхновський порвав з партією. У 1919 році і С. В. Петлюра вийшов з РУПу, яка на той час носила вже нову назву — УСДРП (Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія). До речі, певний час він був редактором газети УСДРП «Слово».

На першому Всеукраїнському Військовому з'їзді, що проходив 18 — 21 травня 1917 року в Києві, Симона Петлюру обирають головою Українського Генерального Військового Комітету, а при утворенні Генерального Секретаріату Центральної Ради 28 червня 1917 року він стає першим Генеральним Секретарем військових справ. Та наприкінці року виходить у відставку, бо не може погодитись з пацифістською політикою Центральної Ради — політикою, яку вважає недалекоглядною.

У 1918-му Симон Петлюра бере активну участь у ліквідації січневого заклоту київських більшовиків, оплотом яких був арсенал на Печерську. Дії його в тих і подальших подіях донесені до нас Дмитром Івановичем Дорошенком (1882—1951), активним учасником визвольних змагань 1917 — 1918 рр. в Україні, членом Центральної Ради та її повноважним представником на Чернігівщині, яку він завжди вважав своєю батьківщиною («мое рідне гніздо лежить у Глухівському повіті, але на самій межі Новгород-Сіверського»⁹). (Дорошенко навіть своїми псевдонімами обрав такі: «Хуторянин з-під Глухова», «Надесманець» (нав'язно назвою річки). У праці «Війна і революція на Україні» відомий історик згадував: «На Печерске поднялось восстание... Когда со стороны Бахмача и Чернигова двинулись на Киев большевистские эшелоны, правительство не могло послать для отпора ни единой воинской части. Тогда собрали наскоро отряд из студентов и гимназистов старших классов и бросили их... навстречу прекрасно вооруженным и многочисленным силам большевиков»⁹ 500 юнаків та 100 з лишком членів студентської сотні при 16 кулеметах і одній гарматі склали Крутянську групу. І розігралася страшна, небачена доти трагедія. Юнаки під Крутами не змогли протистояти силам більшовицької армії під командуванням Муравйова. «Іх не розстрілювали, — згадував потім один з командирів—свідків бою, — а кололи багнетами, що я ствердив уже в Києві, при похороні, на своєму братові і його товаришах»¹⁰.

На той час Симон Петлюра на Лівобережжі зорганізував Гайдамацький Кіш Слобідської України, який багато в чому прислужився справі ліквідації більшовицького повстання в Києві. Левко Лукасевич в «Роздумах на схилку життя» (Українське православне вид-во св. Софії, Нью-Йорк, 1982) згадує: «Бачив я його (Симона Петлюру — В. Т.) останнього дня січня 1918 року, коли з частиною Гайдамацького коша приїхав на станцію Бобриня на Чернігівщині рятувати становище після відступу решток Студентського Куреня Січових Стрільців з-під Крут, але більшовицьке повстання в Києві змусило його вернутись до Києва»¹¹.

А ось що розповідає згадуваний нами Д. І. Дорошенко: «Бывший военный министр Петлюра собрал партизанский отряд, чтобы отразить наступление большевиков со стороны Полтавы. Он ждал их со своим отрядом у станции Гребенка Киево-полтавской железной дороги, но большевики обошли эту станцию и направились в Киев по грунтовой дороге. Петлюра возвратился со своим отрядом в Киев, подняв на некоторое время настроение его защитников... Центральная рада с проф. Грушевским во главе, т. е. несколько десятков ее активнейших членов и остатки войск отступили к Житомиру, а затем к ст. Сарны на Волыни. Отсюда была послана делегация в Брест-Литовск для заключения мира.

Три государства, входившие в состав так называемого четверного союза: Германия, Турция и Болгария очень хотели мира именно с не-большевистской Украиной, полагая, что самостоятельная Украина будет хорошим соседом... Германские и австро-венгерские войска начали наступать на Украину, имея в авангарде Украинские отряды из войск, защищавших Киев... Наступление пошло очень быстро. Первым вошел в Киев отряд Присовского с Петлюрой. Ему устроили восторженную встречу. Колокольный звон сливался с пением молебна на площади. А там за Днепром гудели орудийные выстрелы: враг был еще недалеко»¹².

Симон Петлюра був у тісних ділових контактах з активним громадським діячем, який стояв біля витоків національного відродження України 1917 — 1920 рр., уродженцем м. Новгород-Сіверського Ісааком Мазепою (1884 — 1952). Після гетьманського перевороту (28.04. 1918) Симон Петлюра перебував в опозиції щодо Скоропадського, у липні 1918-го його заарештували, а по 4-місячному ув'язненні він переїхав до Білої Церкви, де став учасником антигетьманського повстання. Увійшов до складу Директорії й очолив Армію УНР як її Головний Отаман. А вже 11 лютого 1919 року став головою Директорії. З її діяльністю пов'язав свою політичну й державну роботу новгород-сіверець Ісаак Мазепа. З квітня 1919-го міністр внутрішніх справ, а з серпня — голова уряду УНР. У травні-червні 1920 року виконував обов'язки міністра земельних справ.

Дослідники відтворили зміст однієї з розмов уродженця Чернігівщини з Симоном Петлюрою, в якій відбився характер останнього, його одержимість і непохитна віра в майбутню державність України. Коли Ісаак Мазепа бідкався з приводу виїзду за кордон цивільних і військових діячів, що втратили надію на успіх (до речі, він сам, наприкінці 1920 року був змушений емігрувати до Польщі, де перебував уряд УНР, а з 1923-го — до Чехо-Словаччини), то Симон Петлюра відповів: «Я буду держатися рідної землі. Я обречений». Про те, що Симон Петлюра навіть тоді, коли становище Директорії було вже безнадійним, все ще намагався чіплятися за останні клаптики рідної землі, згадував у своїх мемуарах «Відродження нації» його колишній соратник Володимир Винниченко. Так, Симон Петлюра був приречений, але не втрачав віри в майбутнє. Живучи вже в еміграції, у жовтні 1925-го — трохи більш ніж за півроку до своєї загибелі в Парижі — він писав: «В українську державність ми віруємо, українську державність ми ісповідуємо, — в її неминучості ми переконані. Для нас вона є до певної міри живою реальністю, бо ідею її ми носимо в серці, бо її духом, потребами овіяне все життя»¹³.

Ідеологи більшовизму не могли вибачити Петлюрі того, що він прагнув звільнити свідомість рідного народу від усього рабського, своєю боротьбою-самопожертвою сприяв утвердженню української нації.

Йх агент Самуїл Шварцбард 25 травня 1926 року застрелив голову уряду УНР в еміграції. Ідеологи більшовизму не забарилися знищити і рідних Симона Петлюри: сестер Феодосію Василівну та Марину Василівну, а також його племінника Сильвестра Івановича Скрипника. Всі вони були розстріляні 19 листопада 1937 року неподалік Полтави, в лісовому піщаному кар'єрі села Триби¹⁴. Інший племінник Валерій Іванович Скрипник, який працював завгоспом-рахівником райветлікарні в м. Ромнах колишньої Чернігівської області, був разом з братом Андрієм звинувачений у вигаданій справі сприяння поширенню інфекційних хвороб у тваринництві, заарештований і відправлений до Чернігівської тюрми. Андрія Скрипника 8 грудня 1937 року розстріляли, а Валерія на 10 років запроторили до Амурської області. Його подальша доля невідома¹⁵.

Чимало питань, а особливо — українського відродження, формування національної свідомості народу, культури та рідної мови Симон Петлюра порушував у публіцистичних статтях, літературознавчій критиці, книгознавчих дописах (переважно це були огляди військової літератури). 1907 року в журналі «Україна» він друкує статтю «До ювілею М. К. Заньковецької». Велика українська артистка Марія Костянтинівна Заньковецька (справжнє прізвище — Адамовська) народилася 3 серпня 1860 року в с. Заньках Чернігівської губернії. Дебютувала на сцені Єлисаветграда 27 жовтня 1882 року в першому українському професійному театрі, очолюваному М. Л. Крапивницьким. 1907 року виповнювалося 25 літ її сценічної діяльності. У статті про неї Симон Петлюра не тільки засвідчив свій неабиякий хист тонкого аналітика театральної кар'єри Заньковецької, але наголосив на одвічних українських національних проблемах, виразно окресливши власну ідейну позицію:

«Ми провели б певну аналогію між Заньковецькою і таким національним генієм-поетом, як Шевченко. Як цей останній був, є і на довгі часи залишиться поетичним виразником нашого національного страждання, співцем історичних мук нашого народу, то таким самим геніальним виразником національного горя нашого і в його минулому, і в сучасному є Заньковецька на сцені. Вона артистичний символ цього горя, сценічне втілення тих мук, які доводиться зазнавати українській нації. Її скарги на мачуху-долю, її мольба і прокляття, її сльози і часами розпач страшенний, і, нарешті, надія на щастя, на те, що із сліз повиростають квіти запашні — вільного гармонійного життя нашої нації, то все нагадує наші національні муки і наші надії»¹⁶.

Інша непересічна стаття Симона Петлюри — «Пам'яті Коцюбинського». Безумовно, її марно шукати у другому, доповненому виданні — «Спогади про Михайла Коцюбинського» (К., «Дніпро», 1989). Шукати поруч зі словом Панаса Мирного «Над розкритою могилою славетного сина України М. М. Коцюбинського», статтями М. Жука «Погасле світло», І. Крип'якевича «Спомини». І все ж допитливий, більш-менш поінформований читач і в цьому виданні міг знайти свідчення про ставлення Симона Петлюри до Коцюбинського. Ось на сторінці 261-й знаходимо, що серед 27 металевих вінків, покладених на могилу Михайла Коцюбинського, був один від редакції «Української жизни» в Москві — «Співцеві прекрасного». Це був дуже гарний вінок з блідо-червоних листків із червоною стрічкою. Згадаймо: в той скорботний 1913 рік — рік смерті видатного письменника-реаліста, автора творів «Фата-моргана», «Тіні забутих предків» — московський журнал «Українская жизнь» спільно з О. Саліковським редагував (1912 — 1917, березень) Симон Петлюра!

Журнально-публіцистична діяльність Петлюри була значною. Він редагував орган РУП «Селянин» (з осені 1904 р. у Львові), «Вільну Ук-

раїну» (з початку 1906 р. в Петербурзі), працював секретарем газети «Рада» у Києві (1906), співробітничав у науковому журналі «Україна» (про його працю в органі УСДРП «Слово» ми вже повідомляли). Культурно-громадським силам Чернігова ця його діяльність була відома. Доказом цього є розшуканий нами скорочений передрук однієї з статей Симона Петлюри на сторінках «Черниговской земской недели» (1915, 4 вересня, № 36, с. 13). Саме тієї статті, яка була спочатку вміщена у виданні «День» (ліберально-буржуазна газета, що виходила в Петербурзі в 1912 — 1917 роках — В. Т.) і стосувалася питання становища української преси. Ось текст цього передруку: «Сейчас этой печати, говорит он (Симон Петлюра — В. Т.), нет: украинские периодические и повременные издания одним росчерком пера сметены с поверхности общественной жизни, и, таким образом, целый народ лишен естественного выражения своих мыслей, стремлений и чаяний, лишен возможности принять участие в разрешении тех сложных и мучительно тревожных задач, которые поставлены перед нами событиями последнего времени. Уже на другой день после объявления войны закрывают на все время военного положения украинскую газету «Рада», в последнем № перед закрытием призвавшую украинское общество к единению для отражения врага, носящего на целость и границы того государства, в состав которого входит Украина. Лояльная позиция газеты не спасла ее от удара, и газета прекратила свое существование. Вслед за закрытием «Рады» такой же участи через некоторое время подверглись и другие украинские издания: «Литературно-Научовий Вісник», «Маяк», педагогический журнал «Світло». «Вредного» направления в этих журналах не могли отыскать, так как ни одно из них не было подвергнуто ни конфискации, ни штрафу. Закрыли, очевидно, просто потому, что они — украинские. Единичные меры административного воздействия на украинские издания, последовавшие вслед за этим, были замкнуты распоряжением от 9 января 1915 года, запрещающим выход всех, без исключения, украинских периодических изданий».

У тому ж № 36-му редакція «Черниговской земской недели» щойно процитовані рядки Симона Петлюри доповнила іншими фактами переслідування української преси: «У Державну Думу подано запит, в якому зазначається, що переслідується не тільки преса, але й «целый ряд лиц подвергся высылке в северные и внутренние губернии России, в том числе известный профессор М. С. Грушевский». Дійсно, після приїзду родини Грушевських до Росії, у листопаді 1914 року Михайло Сергійович був заарештований, утримувався в київській в'язниці до лютого 1915 року, коли за рішенням київського губернатора його вислали до Симбірська. Восени 1915 року М. Грушевського з родиною було переведено до Казані, звідки він міг виїхати лише після Лютневої революції.

Ясна річ, що в цій статті чернігівське коло Симона Петлюри — коло його дій, знайомих і співпрацівників, зв'язків з людьми краю — окреслено лише контурно. Та й з мовленого певною мірою бачиться його плідна діяльність, яку, чи не краще від усіх його дослідників-біографів, характеризують його власні рядки: «Чи ми своєю боротьбою здобули для України що-небудь? Так, наша боротьба в історії України буде записана золотими буквами. Ми виступили на арену історії тоді, коли весь світ не знав, що таке Україна. Ніхто не хотів її визнати, як самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Єдино боротьбою, упертою і безкомпромісовою, ми показали світові, що Україна є, що її народ живе і бореться за своє право, за свою свободу і державність».¹⁷

- 1 Цит. за джерелом: Лукеренко Кирило. Симон Петлюра: Людина в історії // Молодь України. — 1992. — 7 травня.
- 2 Лаврів Петро. РУП (Революційна партія) і Микола Міхновський (До 95-річчя заснування першої східно-української політичної партії // Шлях перемоги (Київ — Львів — Мюнхен — Нью-Йорк). — 1995. — 11 лютого. — С. 7.
- 3 Міхновський М. Самостійна Україна. (Українська суспільно-політична думка в 20 столітті). — Мюнхен, 1983. — т. 1, С. 71.
- 4 Гунчак Тарас. Симон Петлюра // Трибуна. — 1992. — № 10. — С. 33.
- 5 Лаврів Петро. РУП (Революційна партія) і Микола Міхновський (До 95-річчя заснування першої східно-української політичної партії) — // Шлях перемоги (Київ—Львів — Мюнхен — Нью-Йорк). — 1995. — 11 лютого. — С. 7.
- 6 Цит. за джерелом: Лукеренко Кирило. Симон Петлюра: Людина в історії // Молодь України. — 1992. — 7 травня. — С. 3.
- 7 Голобуцький Олександр. Витоки українського націоналізму — преамбула державності // Розбудова держави. — 1992. — № 4. — Вересень. — С. 57.
- 8 «Сіверянський літопис» (Чернівці). — 1995. — № 1. — С. 81.
- 9 Дорошенко Д. І. Война и революция на Украине // Революция на Украине (по мемуарам белых). — М. — Л., 1930. — С. 94.
- 10 Проценко Олег. Чепінога Віталій. Крути, або «Мажор» трагізму української історії // Літературна Україна. — 1995. — 2 лютого. С. 3.
- 11 Лукасевич Левко. Агента // Літературна Україна, 1992. — 21 травня. — С. 7.
- 12 Дорошенко Д. І. Война и революция на Украине // Революция на Украине (по мемуарам белых). — М. — Л., 1930.
- 13 Гунчак Тарас. Симон Петлюра // Трибуна. — 1992. — № 10. — С. 34.
- 14 Лис Василь. Постріли на світани обірвали життя рідних Симона Петлюри // Літературна Україна. — 1995. — 9 березня. — С. 3.
- 15 Шкварчук Володимир. Племінники Петлюри // Літературний Чернівці. — 1994. — № 5. — С. 82.
- 16 Гунчак Тарас. Симон Петлюра // Трибуна. — 1992. — № 10. — С. 33.
- 17 Цит. за виданням: Розбудова держави. — 1992. — № 2. — липень. — С. 7.

